

Maya Angelou

Viem, prečo vtáčik v kletke spieva

INAQUE

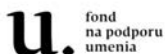

Maya Angelou

Viem, prečo vtáčik v kletke spieva

Preklad tejto knihy vo forme štipendia podporil
z verejných zdrojov Fond na podporu umenia.

Maya Angelou
I KNOW WHY THE CAGED BIRD SINGS

COPYRIGHT © 1969 by Maya Angelou

COPYRIGHT RENEWED © 1997 by Maya Angelou

This translation published by arrangement with Random House,
an imprint and division of Penguin Random House LLC

TRANSLATION © Marína Gálišová 2022

COPYEDITING Martina Kubealaková, Ivan Adamec

COVER © Barbora Šajgalíková

COVER PHOTO © MAYA ANGELOU AND STILL I RISE, Maya Angelou, 2016

©American Masters/courtesy Everett Collection

SLOVAK EDITION © Inaque 2022

ISBN 978-80-8207-180-4

ISBN e-book 978-80-8207-181-1

Maya Angelou

Viem, prečo vtáčik v kletke spieva

INAQUE

Túto knihu venujem svojmu synovi Guyovi Johnsonovi a všetkým černošským vtáčatám plným odhodlania, ktoré napriek nepriazni okolností i bohov spievajú svoje piesne.

POĎAKOVANIE

Ďakujem svojej matke Vivian Baxterovej a bratovi Baileymu Johnsonovi, ktorí ma povzbudzovali pri spomínaní. Ďakujem harlemskému spisovateľskému spoločenstvu za záujem a Johnovi O. Killensovi, ktorý mi povedal, že viem písať. Nana Kobina Nketsia IV. zase nástojila, že písať musím, a takisto jej za to patrí vďaka. Naveky budem zaviazaná Gerardovi Purcellovi za jeho pevnú vieru a Tonymu D'Amatovi za porozumenie. Vďaka, Abbey Lincolnová, za pomenovanie mojej knihy. A na záver ďakujem Robertovi Loomisovi, svojmu redaktorovi v Random House, ktorý ma jemne dostrkal do minulosti k strateným rokom.

„Prečo na mňa tak pozeráš?
Neplánujem tu zostať..“

V mojom prípade nešlo ani tak o zabúdanie ako o to, že som sa nedokázala donútiť k spomínaniu. Iné veci boli dôležitejšie.

„Prečo na mňa tak pozeráš?
Neplánujem tu zostať..“

Nebolo podstatné, či si pamätám aj zvyšok básne. Pravda týchto dvoch riadkov bola ako pokrivaná vreckovka, mokrá, zovretá v mojich pästiach, a čím skôr ju mohli prijať, tým skôr som mohla ruky roztvoriť a vzduchom si schladiť dlane.

„Prečo na mňa tak pozeráš?“

Detské oddelenie v metodistickom episkopálnom kostole pre farebných sa hmýrilo a chichotalo na mojej dobre známej zábudlivosti.

Mala som na sebe šaty z levanduľového taftu, ktoré zasuchovali pri každom nadýchnutí, a keď som teraz nasávala vzduch a vypúšťala hanbu, šušťali ako krepový papier vzadu na pohrebnom voze.

Pozorovala som mamu, keď prišivala volániky na ich lem a peknučké záhyby na pás, a bolo mi jasné, že v nich budem vyzeráť ako filmová hviezda. (Boli hodvábne, čo vynahrádzalo ich príšernú farbu.) Budem vyzeráť ako jedno z rozkošných beloškých dievčatiek, ktoré stelesňujú sen každého o správnom usporiadaní sveta. Keď mätko viseli na čiernej singerke, vyzerali čarovne a vedela som, že keď

ma v nich ľudia uvidia, rozbehnú sa ku mne so slovami: „Marguerite (prípadne „drahá Marguerite“), odpusť nám, prosíme ťa, nevedeli sme, kto si,“ a ja im veľkodušne odvetím: „Kdeže, ani ste to nemohli vedieť. Samozrejme, že vám odpúšťam.“

Táto predstava ma už celé dni nadnášala, tvár mi od nej žiarila ako poprášená anjelským prachom. Lenže veľkonočné slnko skoro ráno odhalilo, že šaty sú obyčajný škaredý kus, prešitý z pôvodne fialového odhodku po beľoške. Ešte aj dĺžku mali ako pre starenu, ale i tak neukryli moje chudé nohy, natreté vazelínou Blue Seal a napudrované červenou hlinou Arkansasu. Pri vekmi vyblednutej farbe vyzerala moja koža špinavá ako bahno a v kostole mi všetci civeli na chudé lýtka.

Akí len budú prekvapení, až sa jedného dňa prebudím zo svojho škaredého čierneho sna a moje pravé vlasy, dlhé a plavé, zaujmú miesto pochlpenej hmoty, ktorú mi mama nikdy nedovolila skúsiť vyrovať? Moje belasé oči ich zhyponotizujú, najmä po tom všetkom, čo natárali, že vraj môj otec „bol určite Číňan“ (pôvodne som si myslela, že to mala byť lichôtko), keďže oči som mala maličké a úzke. Potom pochopia, prečo som nikdy nerozprávala s južanským prízvukom a nepoužívala som ľudový slang a prečo ma museli nútiť do jedenia prasacích chvostov a rypákov. Lebo v skutočnosti som predsa biela, to ma len krutá víla sudička, ktorá pochopiteľne žiarila na moju krásu, premenila na priveľké černošské dievča s dokrútenými čiernymi vlasmi, širokánskymi chodidlami a takou medzierkou medzi prednými zubami, že by sa tam zmestila ceruzka číslo dva.

„Prečo na mňa tak pozeráš...“ Pastorova manželka sa ku mne naklonila, s úzkou žltou tvárou plnou súcitu. Zašepkala: „Len som vám prišla pošepnúť, že je Veľká noc.“ Zopakovala som to po nej čo najtichšie, zgníavila slová dohromady „Lensomvám prišlapošepnúť že veľká noc“. Chichot visel vo vzduchu ako rozplývajúce sa oblaky, ktoré len ča-

kali, kedy ma zalejú dažďom. Zdvihla som dva prsty, tesne pri hrudi, čo bol znak, že potrebujem ísť na záchod, a po špičkách som sa odkradla do zadnej časti kostola. Kdesi nad sebou som slabo počula ženský spev: „Pane, žehnaj dieťaťu,“ a „Chvála buď Bohu.“ Krk som mala natiahnutý, oči doširoka otvorené, ale nič som nevidela. V polovici uličky kostol vybuchol do „Kde ste boli, keď križovali môjho Pána?“ a ja som sa potkla o nohu vysunutú z detskej lavice. Zakopla som, niečo som skúsila povedať, možno skôr vykriknúť, ale zelená mandarínka, alebo to bol možno citrón, ma trafila medzi nohy a ja som ju stisla. Tú kyslosť som cítila na jazyku aj na podnebí. Skôr ako som došla k dverám, pálenie mi stekalo po lýtkach aj do nedeľných ponožíek. Pokúsila som sa to zadržať, zatlačiť naspäť, spomaliť tok, ale keď som sa ocitla na verande kostola, vedela som, že to budem musieť pustiť, inak mi to zrejme vybehne naspäť do hlavy a tá mi vzápätí vybuchne, ako keď na zem pustíte melón, vyletí mi z nej mozog, sliny, jazyk a oči, rozkotúlajú sa všade naokolo. Tak som zbehla na dvor a pustila som to. Utekala som, cikala som, plakala som, nie smerom k záchodu za kostolom, ale smerom k nášmu domu. Určite ma za to čakal výprask, to bez debaty, a hnusné detiská sa mi budú mať znovu pre čo vysmievať. Aj tak som sa však rozosmiala, sčasti pre úchvatnú úľavu, no bola tam aj väčšia radosť – jednak som sa konečne vyslobodila z hlúpeho kostola, jednak som vedela, že nezomriem na rozprsknutú hlavu.

Ak je dospievanie pre černošské dievča na Juhu bolestivé, tak vedomie, že sa tu ocitla omylom, je hrdzou na britve, ktorú jej prikladajú na hrdlo.

Je to zbytočné poníženie.

1

Keď som mala tri roky a Bailey štyri, prišli sme do ufúľaného mestečka s menovkami na zápästiach – stálo tam „Tomu, koho sa to týka“ –, ktoré oznamovali, že sme Marguerite a Bailey Johnsonovci z Long Beach v štáte Kalifornia a cestujeme do mesta Stamps v štáte Arkansas k pani Annie Hendersonovej.

Naši rodičia sa rozhodli ukončiť svoje katastrofálne manželstvo a otec nás poslal domov k svojej matke. Naše blaho zveril poslíčkovi – ten vystúpil z vlaku hneď na druhý deň v Arizone – a lístky pripevnil špendlíkom do vnútorného vrečka na kabáte môjho brata.

Z cesty si veľa nepamätám, ale keď sme došli do segregovanej južnej etapy našej trasy, zrejme sa nám polepšilo. Černošskí pasažieri, ktorí vždy cestovali s napratanými obedármi, sa zľutovali nad „úbohými sirôtkami“ a napchali nás studenou smaženou kuracinou a zemiakovým šalátom.

O mnoho rokov neskôr som zistila, že Spojené štáty americké tisíckrát precestovali vydesené čierne deti: putovali buď k svojim čerstvo zbohatnutým rodičom do miest na Severe, alebo naspäť k starým matkám v mestečkách na Juhu, keď sa ekonomické prísluby severných veľkomiest ukázali márne.

Mestečko nás prijalo tak, ako aj pred naším príchodom prijímalo každú novotu. Chvíľu si nás zvedavo, ale opatrne obzeralo, a keď usúdilo, že sme neškodní (navyše deti), objalo nás, ako skutočná matka objíma dieťa cudzích. Srdečne, ale nie príliš dôverne.

Bývali sme u starej mamy a strýka vzadu za Obchodom (pri každom vyslovení bolo počuť veľké písmeno), ktorý jej patril už dobrých dvadsaťpäť rokov.

Začiatkom storočia Babi (čoskoro sme jej prestali hovoriť stará mama) predávala obеды robotníkom na píle (vo východnom Stamps) a robotníkom z bavlnárne (v západnom Stamps). Jej chrumkavé mäsové fašírky a chladená limonáda spolu s jej zázračnou schopnosťou byť na dvoch miestach súčasne boli zárukou obchodného úspechu. Začínala s károu na kolesách, potom si rozložila stánok medzi spomínanými dvoma finančne zaujímavými lokalitami a roky slúžila potrebám robotníkov. Napokon si dala postaviť Obchod priamo v centre černošskej štvrte. V priebehu rokov sa z neho stalo svetské centrum všetkého diania v mestečku. V sobotu zvykli holiči usádzať svojich zákazníkov do tieňa na verande Obchodu, trubadúri na neúnavných potulkách celým Juhom sa opierali o jeho lavičky a spievali smutné piesne o rieke Brazos, vyhrávali na drumbliach a cigargitarách.

Obchod sa oficiálne volal Obchod so zmiešaným tovarom Williama Johnsona. Zákazníkom ponúkal základné potraviny, slušný výber farebných nití, šrot pre ošípané, kukuricu pre sliepky, petrolej do lúčok, žiarovky pre bohatých, šnúrky do topánok, stužky do vlasov, balóny a semená kvetov. To, čo nebolo viditeľne vyložené, sa muselo objednať.

Kým sme sa neudomácnili tak, že sme patrili k Obchodu a Obchod k nám, boli sme zamknutí v Paláci smiechu, z ktorého navždy odišiel vrátnik.

Každý rok som pozorovala, ako sa lúka za Obchodom sfarbuje do odtieňa húsenicovej zelenej a následne postupne naberá belavú námrazu. Presne som vedela, koľko potrvá, kým pred Obchodom zastanú veľké vozy a na úsvite na ne nastúpia zberači bavlny, aby sa odviezli na to, čo zostalo z otrokárskeho plantáží.

Keď bol zber bavlny, moja stará mama vstávala z posteľe o štvrtej ráno (nikdy nepoužívala budík), vrzgotavo klesla na kolená a rozospatým hlasom spustila: „Otče náš,

Ďakujem, že si mi dovolil uzrieť nový deň. Ďakujem ti, že sa lôžko, kam som si večer ľahla, nestalo mojimi mármi ani moja prikrývka mojím rubášom. Veď dnes moje nohy po úzkej a rovnej ceste a pomôž mi udržať na uzde jazyk. Žehnaj tomuto domu a všetkým, čo sú v ňom. Ďakujem ti v menej tvojho Syna, Ježiša Krista. Amen.“

Ešte ani poriadne nevstala a už na nás zakričala a vydala rozkazy, svoje veľké chodidlá zasunula do doma šitých papúč, prešla po holej drevenej dlážke, vyblednutej od ľúhu, k petrolejke a zapálila ju.

Vo svetle lampy vyzeral náš svet v Obchode skoro rozprávkovo, až sa mi žiadalo šepkať a chodiť len po špičkách. Aróma cibule, pomarančov a petroleja sa celú noc miešali a nedali sa rušiť, až kým z dvier nespada drevená závora a dnu sa nevtisol skorý ranný vzduch spolu s telami ľudí, ktorí kráčali peši dlhé míle sem, k odvozu.

„Sestrička, daj mi dve plechovky sardiniek.“

„Dnes sa budem tak zvráťať pri robote, že pri mne budeť všetci vyzerať ako skamenení.“

„Daj mi kus z hentohto syra a zopár slaných suchárov.“

„A mne dve arašidové placky, ale poriadne hrubé.“ Povedal zberač, ktorý si niesol vlastný obed. Mastné vrečko z hnedého papiera mal zastrčené hore za montérkami. Sladké arašidové placky si plánoval dať ako desiatu, kým poludňajšie slnko nepovolá robotníkov k odpočinku.

Za takýchto láskyplných rán bol Obchod plný smiechu, žartovania, nafukovania a chvastania. Jeden muž sa zaprišahal, že dnes vyzbiera dvesto libier bavlny, druhý že tristo. Ešte aj deti sľubovali, že domov donesú drobné mince.

Najlepší zberač z predošlého dňa bol hrdinom úsvitu. Ak predpovedal, že dnes bude bavlna na poli riedka a bude držať na kriakoch ako lepidlo, každý poslucháč mu odušu pritakával.

Škrabot prázdnych vriec na bavlnu, keď ich ťahali po dlážke, a mrmot prebúdžajúcich sa ľudí pretínalo zvonenie pokladne, do ktorej sme nahadzovali päťcentové nákupy.

Ranné zvuky a vône mali v sebe čosi nadprirodzené, zato podvečer sa už vyznačoval všetkým, čo k normálnemu životu v Arkansase patrilo. V lúčoch hynúceho slnka sa nevláčili vrecia, ale ľudia.

Zberačov priviezli zase k Obchodu, zliezali z nákladiakov načisto ubití a sklamaní sa klonili k zemi. Nech cez deň nazbierali kolkokolvek, nebolo to dosť. Výplata ich nemohla vytrhnúť ani len z dlžoby u mojej starej mamy, niečo zachrániť pred obrovskou sekerou, ktorá na nich čakala v belošskom obchode v centre mesta.

Zvuky skorého rána vystriedalo šomranie na podvodov v dielňach, na krivé váhy, hady, slabú bavlnu a prašné pole. V neskorších rokoch som musela toľkokrát a s toľkou nehatenou zúrivosťou vyvracať stereotypnú predstavu veselo vyspevujúcich zberačov bavlny, až ma dokonca aj iní černosi karhali, že im je z mojej paranoje trápne. Lenže ja som videla prsty dorezané na hnusných malých plodoch bavlníka a videla som, ako chrpty, plecica, ramená a nohy odmietajú akékoľvek ďalšie bremená.

Niektorí robotníci si svoje vrecia nechávali v Obchode, aby si ich na druhý deň mohli vziať, ale niekoľkí si ich vzali domov na zašitie. Bolelo ma pomyslenie, ako zašívajú drapľavé súkno pri petrolejke a prstami trpnucimi od celodennej driny. Prejde primálo hodín, kým sa budú musieť vrátiť do Obchodu sestry Hendersonovej, obstarat si poživeň a opäť nasadnúť na nákladiaky. Pred nimi bude ďalší deň zúfalej snahy zarobiť si na celý rok s ťažkým vedomím, že sezónu skončia presne tak, ako ju začali. Bez peňazí či možnosti požičať si dosť na to, aby tri mesiace uživilu rodinu. V časoch zberu bavlny obnažovali podvečery tvrdosť života černochoch na Juhu, tvrdosť, ktorú zaránky príroda zjemňovala blaženými driemotami, zábudlivosťou a mäkkým svetlom lúčov.

Keď mal Bailey šesť rokov a ja o rok menej, vedeli sme odriekať násobilku tak rýchlo, ako som neskôr vídala čínske deti v San Franciscu používať počítadlá. Naša v lete sivá bruchatá piecka žiarila v zime zdravou červeňou a stelesňovala hrozbu prísneho trestu, ak by sme boli takí hlúpi, že by sme si dovolili omyly.

Strýko Willie sedával ako gigantické čierne Z (od detstva bol mrzákom) a počúval, ako nahlas svedčíme o pedagogických úspechoch školského systému v okrese Lafayette. Ľavú polovicu tváre mu ťahalo nadol, ako keby mu k spodným zubom pripojili závažie, a ľavú ruku mal iba o máličko väčšiu ako Bailey, no pri druhej chybe alebo tretom zaváhaní nás jeho veľká, prehnane vyrastená pravica chytila za golier a v tej istej chvíli šmarila previnilca k matne červenému vykurovaciemu telesu, ktoré pulzovalo ako diablov boľavý zub. Nikdy sme sa nepopálili, aj keď raz sa mi to mohlo stať, lebo som od samého strachu skúsila vyskočiť na piecku, aby už konečne prestala byť hrozbou. Ako väčšina detí, aj ja som si myslela, že ak dokážem čeliť najväčšiemu nebezpečenstvu dobrovoľne a *vítazne*, naveky nad ním nadobudnem moc. Lenže v mojom prípade sa toto sebaobetavé úsilie nezavršilo. Strýko Willie ma pevne držal za šaty a k piecke som sa dostala len tak blízko, až som zacítila čistú suchú vôňu žeravého železa. Násobilku sme si osvojili bez toho, aby sme porozumeli jej základnému princípu: iba preto, lebo sme na to mali schopnosti a nemali sme na výber.

Tragédia mrzáka sa zdá byť deťom taká nespravodlivá, až v jeho prítomnosti upadajú do rozpakov. Navyše, sami sú pomerne novými stvoreniami a cítia, že len o vlások unikli osudu ďalšieho žartu prírody. Od úľavy, že sa im to len-len pošťastilo, si na chudákovi mrzákovi ventilujú svoje emócie v podobe netrpezlivosti a kritiky.

Babi nespočetnekrát a bez akejkoľvek emócie rozprá-